

»DA NE IZGUBI SNAGU KRIŽ KRISTOV« (1 Kor 1,17)

Stvarnost i poruka križa u teologiji i u životu apostola Pavla

DR. IVAN DUGANDŽIĆ, OFM, ZAGREB

Rijetko kad je križ kao metafora patnje i stradanja bio tako prisutan u životu hrvatskog naroda kao u ovom ratu, kad se našao na nišanu mržnje i uništenja na hrvatskim crkvama, trgovima, grobovima, kućama... Sa slika razorenih sela i gradova često najpotresnije djeluje izranjeni i iznakaženi lik Raspetoga, koji kao da utjelovljuje ranjeno i unakaženo biće čitavoga jednog naroda.

Dok jedni, snagom vjere, u svemu vide znakove vremena i otkrivaju otkupiteljsku snagu križa, za druge je to velika kušnja koja rađa zdvojnim pitanjem: Zašto sve to? Čime je naš narod zaslužio toliku kaznu? Zašto Bog na tolike molitve uporno šuti? Takva pitanja jednako dolaze od onih koji su od križa napravili zlatni nakit kao i od onih pobožnih u kojih je teologija slave zasjenila križ kao trajno nazočnu stvarnost povijesti spasenja.

U drukčijim je uvjetima ta opasnost vrebala i u Pavlovim zajednicama, pa on upozorava da križ Kristov ne smije izgubiti snagu (1 Kor 1,17; usp. Gal 5,11). Zato su njegov govor o križu i njegova nikad do kraja shvaćena i u životu Crkve integrirana teologija križa u ovom trenutku posebno aktualni.

Križ – središte Pavlove teologije

Zasluga je Ernsta Käsemanna što je prije tridesetak godina ponovno svratio pozornost na prilično zaboravljenu Pavlovu teologiju križa, kao na središte njegove ukupne teološke misli. Kao protestant koji vidi u kolikoj je mjeri križ izgubio snagu i u teologiji i u životu protestantske Crkve, Käsemann podsjeća da je Lutherovo temeljno načelo bilo: *crux sola est nostra theologia*. Otada se Pavla, međutim, kušalo tumačiti na različite načine: filozofski, psihološki, povijesno-religijskim kategorijama, a sve je to imalo za posljedicu da je i u »Ortodoksiji i Pijetizmu i Prosvjetiteljstvu teologija križa na jednak način bila plitka, uska i kruta«.¹ Ne misli se na ekstremne slučajeve dovođenja u sumnju važnosti Isusove smrti za čovjekovo spasenje, već je riječ o opasnosti da ta važnost bude umanjena time što je križ zasjenjen teologijom slave i ravnopravno uklopljen među druge »činjenice spasenja« (Heilstatsachen) u koje Käsemann ubraja preegzistencije, inkarnaciju, uskrsnuće, proslavu na nebu i ponovni dolazak.²

¹ E. KÄSEMANN, Die Heilsbedeutung des Todes Jesu bei Paulus, u: Paulinische Perspektiven, Tübingen 1969, str. 61sl.

² Isto, str. 87.

Njegov učenik P. Stuhlmacher, podvrgavajući Käsemannovu inicijativu kritičkoj prosudbi, ističe kao posebno vrijedan prinos »teološku« perspektivu Käsemannova koncepta u kojemu on Pavlov govor o križu promatra kao Isusovo radikalno ispunjenje prve Božje zapovijedi: »Krist ide za nas u smrt kao Jedinac, koji ostaje Bogu poslušan do smrti na križu; kao Jedinac i kao poslušni on je od Boga uskrisen i postavljen za Gospodara svijeta. Kršćanska zajednica postaje dionikom Isusove smrti i uskrsnuća..., ostajući poslušna Raspetom i slijedeći ga kao svoga Gospodina...« Stuhlmacher ide slijedom pitanja može li se reći da se »ta definicija stvarno poklapa s pavlovskim i sinoptičkim izričajima o križu i može li se smatrati sažetkom novozavjetne poruke križa...«³ To, u svakom slučaju, predstavlja prinos onoj teološkoj opciji koja je uvijek, unatoč naglašenoj Pavlovoj kristologiji i soteriologiji, zastupala teocentričnost njegove teologije.

Ipak, svi odgovori na pitanje što predstavlja središte Pavlove teološke misli, vezani su uz križ.⁴ On je, katkad izričito a katkad prešutno, nazočan u svim njegovim teološkim temama. Krist raspeti i njegov križ predstavljaju središte kojemu se Pavao, iz različitih pobuda i različitim putovima, uvijek iznova vraća.

Gdje je ishodište takva Pavlova odnosa prema križu? Činjenica je da nije bio svjedok raspinjanja, a njegovo Evanđelje objavljeno mu je u susretu s Uskrsnim. Taj događaj on opisuje vrlo kratko: »Vidio sam Gospodina« (1 Kor 9,1). Jasno je da je mogao vidjeti samo uskrsloga i proslavljenoga Krista. Zato za nj taj susret pred Damaskom ima istu vrijednost kao i ukazanja Uskrsloga Jedanaestorici (usp. 1 Kor 15,5–8). U tom susretu on je, međutim, doživio snagu koja je Raspetoga vratila iz smrti u život, ali je istodobno promijenila i njegov osobni život i tijek povijesti svijeta, time što je otvorila perspektivu općeg uskrsnuća mrtvih (1 Kor 15,20sl.). Bog koji je Krista uskrisio od mrtvih učinio je Pavla svjedokom njegova uskrsnuća (1 Kor 15,15), objavivši mu »Sina svoga da ga propovijeda među poganima« (Gal 1,16).

Ipak, sve to Pavlu nije bila zapreka da tako zanosno govori o križu. Kao učitelj Zakona i istodobno čovjek odrastao u helenističkom duhovnom okruženju, znao je dobro što i Židovi i Grci misle o križu, i zato je imao puno razloga da barem mudro šuti o onom što je za Židove bilo sablazan, a za Grke ludost (1 Kor 1,23). U takvom duhovnom ozračju »riječ križa bila je uistinu kvadratura apsurdna.«⁵ E. Käsemann dobro primjećuje da je mogao koliko-toliko prihvatljivo govoriti samo o Isusovoj smrti ili, u liturgijskom smislu, o »krvi Isusovoj.«⁶ No, umjesto toga, on otvoreno govori o križu, sve do spremnosti da se njime i ponosi (Gal 6,14).

Nema sumnje, uskrsnuće je za Pavla čvrst temelj njegove apostolske egzistencije i ishodište njegove teologije. Samo u svjetlu uskrsnuća mogla mu se otkriti i snaga križa. Zato on tako uporno brani tu istinu kad god je vidi ugroženom: »Ako Krist nije uskrsnuo...« (1 Kor 15,16sl.). Ipak, teologija uskrsnuća u njega nikad ne zasjenjuje teologiju križa. Naprotiv, za nj je »uskrsnuće najprvo i konačno dokumenat istinitosti križa.«⁷ S druge strane, on se, polazeći od križa, ne upušta u prosudbu povijesne i pravne pozadine Isusove osude od židovskih i rimskih vlasti, niti teologizira o samom činu raspinjanja. Umjesto svega tog, on »uzima povijesnu realnost Isusova križa kao konačni izraz Božje objave.«⁸ Križ i uskrsnuće su dvije strane jedne

³ P. STUHLMACHER, Achtzehn Thesen zur paulinischen Kreuzestheologie, u: Versöhnung, Gesetz und Gerechtigkeit, Aufsätze zur biblischen Theologie, Göttingen 1981, str. 193.

⁴ D. HILDEBRANDT, Saulus-Paulus, Ein Doppelleben, Darmstadt 1989, str. 277.

⁵ Isto, str. 279.

⁶ E. KÄSEMANN, Die Heilsbedeutung des Todes Jesu bei Paulus, 67.

⁷ D. HILDEBRANDT, Cit. dj. 291.

stvarnosti, događaja spasenja u Isusu Kristu. Zato u Pavla nema govora o Uskrsnom bez istodobnog pogleda na križ, što ne znači da on ne može u određenom kontekstu govoriti samo o križu ili samo o Raspetom, a da podrazumijeva čitav misterij smrti i uskrsnuća. K. Kertelge će reći da on »u Raspetom gleda stvarni Kristov identitet.«⁹

Kako je Pavao sa svojom teologijom križa teško shvaćan ne samo kod Židova i Grka već i u prvoj Crkvi, potvrđuje činjenica da sve do Konstantina Krist nije prikazivan kao raspeti. U to vrijeme »križ može postati simbolom zato što je Konstantin dokinuo kaznu raspinjanja. Tek nakon što su prestali raspeti visjeti po »stratištima imperija, križ može postati znakom čašćenja.«¹⁰ Pitanje je samo je li sačuvao onu snagu koju je imao u Pavlovoj teologiji. Na veliku štetu, i teologije i kršćanskog života, to nije bilo tako.

Pavlovo Evanđelje kao poruka križa

Iako Pavao sam ističe da su u Kristu uklonjene sve pregrade među ljudima (Gal 3,27sl; Ef 2,14sl.), ipak poštuje različitosti svojih zajednica i svoju poruku različito formulira. To se najbolje može vidjeti ako se usporede 1 Kor i Gal, dvije poslanice u kojima, na svoj način, križ igra jednako važnu ulogu. U posve različitim kontekstima, oba je puta križ predstavljen kao neotuđivi sadržaj evanđelja. U 1 Kor 1,17sl. poruka križa stoji antitetički naspram ljudskoj govornoj mudrosti, a u Gal 3,1sl. (usp. 5,11) naspram Zakonu. I u jednom i u drugom slučaju »Pavao odbacuje pokušaj da se na tjelesni način bude mudar.«¹¹ Tom čovjekovu pokušaju on suprotstavlja Božje djelo u Kristovu križu. Nije u pitanju samo drugi izraz za Isusovu smrt kojom je ostvareno pomirenje između Boga i ljudi (Rim 3, 25sl.), već nešto specifično pavlovsko, čime on dopunja i tekst tradicije u Fil 2,5-11. Naime, opće je mišljenje među egzegetima da je r. 8b: »i to do smrti na križu« Pavlov dodatak.¹² Tim dodatkom on želi Isusovoj smrti, koja je u tom himnu opisana kao izraz njegove kenoze, dati svoj vlastiti pečat, a to je smrt na križu. H. Schlier veli: »Svatko umire smrt svog vlastitog života. Isusovu smrt prema himnu karakterizira poslušnost. A ona je bila, dodaje Pavao, smrt na križu.«¹³

U svakom slučaju, riječ je o važnim teološkim razlozima. Nije u pitanju samo kristologija koja se interpretira soteriološki kao smrt koja je donijela spasenje, već je riječ o tumačenju Isusove smrti kao nenadmašivog djela Božje ljubavi prema čovjeku. Pavao se poslužio »za čovjeka neshvatljivom i neprotumačivom zagonetkom Isusova križa kao izrazom Božje samoobjave opirući se tako kritički pokušaju da se Božja objava razvodni u ljudskoj mudrosti i pretvori u uvjerljivo očitovanje moći.«¹⁴ Naspram tim pokušajima, za Pavla je govor o križu – premda je ljudskim očima gledano to ludost – jedina prava mudrost i sila (1 Kor 1,18-24; 2,4; usp. Rim 1,16). U Isusovoj smrti na križu očitovao se istodobno i Božji sud nad svijetom i

⁸ K. KERTELGE, *Das Verständnis des Todes Jesu bei Paulus*, u: *Der Tod Jesu. Deutungen im Neuen Testament, Quaestiones disputatae 74*, Freiburg 1976, str. 128.

⁹ Isto, str. 124.

¹⁰ D. HILDEBRANDT, *Cit. dj.* 292.

¹¹ T. PERVAN, *Die paulinische Kreuzesverkündigung als Provokation und Krisis*, Dissertation (Manuskript), Graz 1976, str. 49.

¹² J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, HThK X, 3, Freiburg 1968, str. 124; E. KÄSEMANN, *Cit. dj.* 67sl; K. KERTELGE, *Cit. dj.* 124.

¹³ H. SCHLIER, *Die Bedeutung der Auferstehung Jesu Christi nach dem Apostel Paulus*, u: *Das Ende der Zeit*, Freiburg 1971, str. 136.

¹⁴ K. KERTELGE, *Cit. dj.* 125.

ponudeno je spasenje svima koji vjeruju, a u navještanju križa to se trajno događa. Takav Pavlov govor o križu s pravom je nazvan »kritičkom potencijom Evanđelja«. ¹⁵ E. Käsemann, aludirajući očit na teološki program svojega učitelja Bultmanna, izražava žaljenje što diskusija o demitologizaciji kršćanske poruke i pokušaj da je se izreče jezikom razumljivim današnjem čovjeku nisu bili u znaku Pavlove teologije križa, »jer se Isusov križ konstitutivno protiv svakoj religioznoj iluziji«. ¹⁶ Ta iluzija u Korintu je bila ljudska mudrost, a u zajednicama Galacije Zakon (Tora). Ista opasnost prisutna je danas u umišljenom racionalizmu na jednoj, i krutom legalizmu koji se najčešće očituje kroz samodopadnu pobožnost na drugoj strani.

Ljudska mudrost i mudrost križa

Ta je tema Pavlu nametnuta stanjem u njegovoj korintskoj zajednici. Križ se prvi put pojavljuje kao tema u Apostolovu upitu s obzirom na strančarenje u Korintu: »Zar je Krist razdijeljen? Zar je Pavao raspet za vas?« (1 Kor 1,13). Teško je reći nešto pobliže o teološkom profilu četiriju stranaka koje se tu spominju, ali očit je da se Pavao obračunava samo s jednom, kojoj bi se u najširem smislu moglo okarakterizirati kao Gnozom obojenu. ¹⁷

R. 17 daje naslutiti u čemu je bio prigovor Pavlovih protivnika: da mu nedostaje »govorne mudrosti« (grčki: σοφία; usp. 2,1.4.13). Apostol to ne doživljava kao osobnu uvredu, barem to ne daje do znanja. Ugroženo je samo Evanđelje, jer je doveden u pitanje njegov bitni sadržaj – križ. On je obeskrjepljen, zanijekana mu je snaga spasenja (1,17). Tu stoje, nepomirljivo jedno naspram drugom, dva poimanja kristologije: Pavlova kristologija križa i kristologija slave koja nalazi izraz u mudrosti njegovih protivnika. Moguće da su to oni isti na koje Pavao cilja u 1 Kor 12,3, a koji su uvjereni da su u tolikoj mjeri u posjedu Duha i mudrosti da mogu posve zanemariti Isusov zemaljski život, do te mjere da mogu čak reći: »proklet Isus« (12,3). Pavao sebe najprije otvoreno poistovjećuje s »ludošću« svog propovijedanja, jer Bog se sam opredijelio za tu »ludost« (1,21). On je rekao svoje neopozivo »Da« u Isusu Kristu (2 Kor 1,20), a to se najjače očitivalo baš u njegovu križu.

Pavao nipošto ne bježi od nametnute teme. Korak po korak, on želi, služeći se baš pojmom svojih protivnika, pokazati da je njihovo napuhivanje u »mudrosti« i »spoznaji« suprotno putu koji je Bog izabrao. To je put samoponiženja njegova Sina, i to sve do križa (Fil 2,8). Zato je križ jedini put spasenja, a ne ljudska mudrost. Apostol prihvaća govor o mudrosti, ali samo u smislu svoje teologije, kojoj je uvijek središte i polazište kristologija. Smisao tog govora je u poistovjećivanju mudrosti s Kristom raspetim: »a za pozvane – i Židove i Grke – Krista, Božju silu i Božju mudrost« (1,24).

Posljednjih tridesetak godina Pavlova je teologija puno istraživana baš pod tim vidom. Kušalo se odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri Pavao nastoji misterij Isusa Krista protumačiti u svjetlu starozavjetne Mudrosti. Čak je postavljeno pitanje ne predstavlja li govor o Mudrosti samo središte njegove teologije. »Kako definirati stvarni centar njegove teologije: je li on teolog opravdanja, helenistički mističar, apokaliptički pneumaticar ili u nekom općenitijem smislu teološki učitelj Mudrosti?« ¹⁸ Sve su te teme u Pavla jako nazočne i igraju važnu ulogu,

¹⁵ K. KERTELGE, Cit. dj. 126, oslanjajući se na: U. LUZ, Theologia crucis als Mitte der Theologie im Neuen Testament, u: EvTh 34/1974, str. 119sl.

¹⁶ E. KÄSEMANN, Cit. dj. 65.

¹⁷ W. G. *KÜMMEL, Einleitung in das Neue Testament, Heidelberg 1973, str. 237; F. J. ORTKEMPER, Das Kreuz in der Verkündigung des Apostels Paulus, SBS 24, Stuttgart 1968, str. 43sl; G. EICHHOLZ, Die Theologie des Paulus im Umriss, Neukirchener Verlag 1972, str. 57.

¹⁸ H. CONZELMANN, Paulus und die Weisheit, u: Theologie als Schriftauslegung, München 1974, str. 177.

ali ni jedna se ne može proglasiti središtem njegove teološke misli, dapače, ni sve one zajedno ne bi bile shvatljive bez stvarnog središta, a to je misterij smrti i uskrsnuća Isusa Krista koji je Pavlu otkriven pred Damaskom i koji je on pozvan navještati. Sve spomenute teme samo služe da se, u određenom duhovnom i teološkom okruženju, taj misterij primjereno navijesti. Budući da je Pavao u svojim poslanicama često polemičan, a u argumentiranju dijalektičar, najčešće je vrlo teško reći gdje je granica između mišljenja protivnika, koje prepoznamo u određenoj terminologiji, i izvorne Pavlove misli koju suprotstavlja protivnicima.

H. Conzelmann priznaje da je Mudrost »kompleksna stvarnost: staroorijentalne je provenijencije, u helenizmu je pomiješana s grčkim idejama, prožeta je apokaliptikom koja voli svoj uvid u prirodu i povijest zvati 'mudrošću'«. ¹⁹ On ističe još jedan starozavjetni sapijencijalni motiv – ideju izvrtnja postojećih odnosa od Jahve: on obara visoke, a uzvisuje malene. On se skriva mudrima, a objavljuje malenima (1 Sam 2,7sl.; Sir 10,14; usp. Lk 1,51sl.; Mt 11,25). Conzelmann zaključuje da se »tek na toj sapijencijalnoj pozadini ističe ono stvarno pavlovsko«. ²⁰ A to je baš sadržano u r. 24: »A za pozvane – i Židove i Grke – Krista, Božju silu i Božju mudrost«. Tako Pavao, stavljajući govor o mudrosti svojih protivnika u službu svoje kristologije, daje novi sadržaj starim pojmovima i ispravlja njihove nazore.

U čemu je bila opasnost od te mudrosti protiv koje se bori? Polazeći od tvrdnje »nema uskrsnuća mrtvih« (1 Kor 15,12), H. Schlier misli da iza toga stoji uvjerenje: »ono se već dogodilo u sakramentalnom posvećenju i događa se... u pneumatickom doživljaju koji je potvrda ispunjenja«. Ti članovi korinthske zajednice koji su igrali na kartu ljudske mudrosti »mislili su da se Bog u Isusu Kristu, u prvom redu, otkriva na putu i posredstvom osobne i individualne objave uz pomoć karizmatičkog Duha«. ²¹ Time je opasno ugrožen pojam objave koja je utemeljena na događaju smrti i uskrsnuća Isusa Krista, posreduje se navještanjem tog misterija, a prihvaća se poslušnošću vjere. Opasnost od govora o tom misteriju u ruhu ljudske mudrosti Pavao vidi u tome što je ta struja svoja »mudrosna razmišljanja vezala uz Krista, a da pritom nije davala odgovarajuće značenje povijesnom događaju Isusova raspinjanja«. ²²

J. Theiss ističe još jedan važan trenutak za ispravnu prosudbu Pavlova odnosa prema Mudrosti. Stari zavjet je u Zakonu gledao izvor mudrosti i snage. U Pavla nema više tog jedinstva između Mudrosti i Zakona. Nakon što je Isus umro po Zakonu (Gal 3,13; usp. 2 Kor 5,21), Bog je u križu pokazao svoju spasiteljsku snagu. Tako Zakon nije više posrednik između Boga i ljudi, već Raspeti. On stupa na mjesto Mudrosti, a Zakon stavlja »izvan snage« (Rim 10,4). Tako se, zapravo, Mudrost i Raspeti međusobno teološki tumače. »Isticanje križa čuva povijesni identitet Krista i označava nezamjenjivost onoga tko je umro i uskrsnuo za ljude. To da je Bog u ovom svijetu objavio svoju mudrost u Raspetu spada u središte Evandjelja. Govor o križu, dakle, uvjet je da se uopće može govoriti o Božjoj Mudrosti«. ²³

¹⁹ Isto, str. 177, bilj. 1.

²⁰ Isto, str. 182 sl.

²¹ H. SCHLIER, Über das Hauptanliegen des 1. Briefes an die Korinther, u: Die Zeit der Kirche, Freiburg 1972, str. 150.

²² J. THEISS, Paulus als Weiheitslehrer. Der Gekreuzigte und die Weisheit Gottes in 1 Kor 1–4, Regensburg 1991, str. 147sl.

²³ Isto, str. 481sl.

Križ i Zakon (Tora)

Premda se Pavlova polemika s protivnicima u galacijskim zajednicama odnosi na sukob Zakona i Evanđelja, odnosno Zakona i vjere, i premda križ kao pojam nije uopće prisutan u poslanici Galaćanima, on ipak u toj poslanici predstavlja odlučujući argument u obračunu s judaizantskim protivnicima.²⁴ »O nerazumni Galaćani! Tko vas začara, vas kojima je Isus Krist kao raspeti bio stavljen pred oči? Htio bih od vas doznati samo ovo: jeste li primili Duha vršenjem Zakona ili prihvaćanjem vjere?« (Gal 3,1sl.). Polazeći od iskustva Duha, koje je vjerojatno dijelio sa svojom zajednicom, Pavao se pita s čuđenjem je li to sve bilo uzalud (3,4). Čini se da jest, kad su dopustili da ih netko do te mjere »začara« pa ih Apostol mora nazvati nerazumnima, što uistinu odudara od njegova čestog oslovljavanja zajednica s »ljubljeni« (Rim 12,9; 1 Kor 10,14; 15,58; 2 Kor 7,1; 12,19; Fil 2,12; 4,1; 1 Sol 1,4). Te riječi odaju »gorčinu i ironiju« Apostola.²⁵

Prikljanje Galaćana onima koji su došli da im navijeste »drugo« evanđelje, protivno onome koje im je navijestio Pavao (1,6sl.), i ponovno prikljanje Zakonu znači ignoriranje spasenja koje su primili prihvaćanjem vjere (3,2.5) i vraćanje na staru stvarnost života »po tijelu« (3,3). Apostol u takvim okolnostima ne drži da je dosta samo ih općenito upozoriti na naviješteno im Evanđelje, već ističe njegov stvarni sadržaj, a to je »Krist raspeti«. Samo ponovni govor o križu može Galaćane probuditi od »začaranosti« u koju – Pavao je u to uvjeren – nisu upali samo ljudskim nagovaranjem već i demonskim zavođenjem.²⁶

Pozornost zaslužuje izraz koji stoji u tom kontekstu za navijestiti: *prographē*. Svejedno je li to prevedeno s »bi stavljen pred oči« (Rupčić) ili »pred očima bi ocrtan« (Duda/Fučak), nije riječ o nekom psihologiziranju ili kićenom opisivanju Isusove muke, ili samog čina raspinjanja, već o »javnom i takorekuć službenom karakteru njegova apostolskog navještaja« u kojem taj sažeti izraz »Isus Krist raspeti« predstavlja »kratku formulu odlučujućeg djela spasenja i kao takav oznaku za središnji sadržaj pavlovske kerigme.«²⁷

Pavlovo podsjećanje Galaćana na »Krista raspetoga« temelji se na još dubljim razlozima od činjenice da im je on kao takav naviješten. U svojoj argumentaciji Pavao se utječe Pismu i najprije s pozitivne strane pokazuje da Abraham svoj blagoslov nije primio po Zakonu, već »vjerova Bogu i to mu se uračuna u pravednost« (3,7 – usp. Post 15,6). Na temelju te vjere primio je obećanje: »Po tebi će biti blagoslovljeni svi narodi« (3,8 – Post 12,3; 18,18). Apostol ne sumnja da je to obećanje ispunjeno na Korinćanima, jer »blagoslov s Abrahamom, vjernikom, postižu oni koji vjeruju« (3,9).

Isto Pismo svjedoči da je uz Zakon vezano prokletstvo, »jer stoji pisano: 'Proklet svaki onaj koji ne poštuje Zakon vršeći sve što je u njemu napisano'« (Gal 3,10 – Pnz 27,26). S druge strane, Pavlu je dovoljan jedan pozitivan glas Pisma koji kaže: »Pravednik iz vjere će živjeti« (Hab 2,4), da bi zaključio kako se nitko ne opravdava po Zakonu i da bi riješio tu aporiju u Kristu. »Krist nas je otkupio od prokletstva Zakona postavši mjesto nas proklet – stoji naime pisano: 'Proklet svaki koji visi na drvetu' (vidi Pnz 21,23) – da bi u Kristu Isusu na pogane došao Abrahamov blagoslov, da primimo obećanje Duha po vjeri« (Gal 3,13sl.).

⁴ Usp. F. J. ORTKEMPER, Cit. dj. 9.

⁵ F. MUSSNER, Der Galaterbrief, HThK IX, Freiburg 1974, str. 206.

⁶ Isto, str. 206.

⁷ H. SCHLIER, Der Brief an die Galater, Göttingen 1971, str. 120

Nakon ovih redaka morali bi progledati oni koji su se dali »očarati« Zakonom. Pogazili su blagoslov i izdali Duha što su ga primili kao plod tog blagoslova po vjeri, a ponovno su se podvrgnuli Zakonu (4,21sl.), što znači da su uzeli na sebe »jaram ropstva« (5,1). U svom priklanjanju Zakonu oni su, doduše, »otklonili sablazan križa« (5,11), koja je za njih, očito, predstavljala problem, ali time su istodobno »prekinuli s Kristom« i »ispali iz milosti« (5,4).

K. Kertelge drži da je Gal 3,13 vrlo prikladno mjesto za tumačenje nastanka Pavlove teologije križa.²⁸ Uz riječ prokletstvo koje visi nad rassetim (Pnz 21,23) ne ide ideja zastupništva (trpljenja za druge). Inače, Pavao svoj govor o križu i Rassetom ne povezuje izričito s tom idejom, ali je pretpostavlja. A što se tiče samog citata, prevladava mišljenje da ga je Pavao preuzeo iz židovske polemike s kršćanima u kojoj je izvrgavan ruglu njihov »rasseti Mesija«.²⁹ J. Blank napominje da je »prokletstvo u Pnz 21,23 možda već bilo poznato farizeju Saulu kao parola protiv Isusa Mesije«.³⁰

U Korintu su nastale podvojenosti zato što se mudroču htjelo ukloniti sablazan križa (1 Kor 1,17), a ovdje ponovnim prihvaćanjem Zakona kao puta spasenja. U oba slučaja Pavao nastoji ponovno uspostaviti jedinstvo, ističući u prvi plan stvarnost križa i univerzalnost spasenja za sve, po vjeri u Krista. Jer, u križu se istodobno očituje ljudska nemoć i slabost, ali i veličina Božje ljubavi prema čovjeku. Zato Pavao nije mogao, a ni htio, govor o križu zamijeniti općim govorom o Isusovoj smrti. On je križ učinio središtem svoje teologije, ali i svoje apostolske egzistencije.

Apostolova egzistencija u znaku križa

E. Biser, govoreći o Pavlovu doživljaju pred Damaskom, veli da se tu našao »u ruševinama ne samo njegov misaoni svijet već i njegov dotadašnji način života«. Isto tako se može reći da je, paralelno s porukom o Isusu Kristu, rassetom i uskrsnom, nastajao i odgovarajući novi oblik života. »Kao što se njegova (Pavlova) potresenost najprije uobličila u koncepciji, a potom u poruci, tako se, analogno tom procesu, stvarao i novi oblik njegova života«.³¹ Kao što je Uskrsli prepoznatljivo obilježen križem, tako je križ obilježje i Pavlova novog života koji stoji u službi Evandjelja. Nije to samo u smislu sakramentalnog zajedništva s Rassetim po krštenju (Rim 6,6), već to zajedništvo u Pavlovu apostolskom životu poprima posebnu dimenziju i izražaj. On nije samo pozvan i poslan da navijesti »riječ križa« (1 Kor 1,18), već da, noseći »na svom tijelu biljege Kristove« (Gal 6,17), pokaže snagu njegova križa i uskrsnuća (usp. 2 Kor 4,8sl.).

Nasuprot protivnicima, koji mu osporavaju da je kao apostol ravan »prvacima« (Gal 2,6) i »stupovima« (2,9), jer nije od početka bio s njima, Pavao odgovara već u samom preskriptu poslanice da je on svoje apostolsko poslanje primio izravno od Isusa Krista (Gal 1,1; usp. 1,15). U tom kontekstu upada u oči dodatak »i Boga Oca, koji ga uskrsi od mrtvih« (1,1). U tom se zrcali Pavlovo shvaćanje tijesnog jedinstva između djela spasenja u Isusu Kristu i njegova apostolskog poslanja (usp. 1 Kor 15,1-11). A budući da on, i kad govori samo o Isusovu uskrsnuću, uvijek misli i na križ, i njegovo je zajedništvo ne samo s Uskrsnim već, i to u prvom redu, s Rassetim.

²⁸ K. KERTELGE, Cit. dj. 130.

²⁹ Isto, str. 129.

³⁰ J. BLANK, Paulus und Jesus, StANT 18, München 1968, str. 245.

³¹ E. BISER, Der Zeuge, Graz 1981, str. 171.

Korinćanima koji se ponose svojom mudrošću (1 Kor 3,18; 4,19; 5,6; 8,1) Pavao rado priznaje da se ne želi u tom s njima natjecati; jer »kad dođoh k vama, braćo, da vam navijestim svjedočanstvo Božje, ne dođoh s visokim govorom ili mudrošću, jer ne držah zgodnim među vama išta drugo znati osim Isusa Krista i to rassetoga. I sam vam se pokazah slabim, bojažljivim i drhtavim« (2 Kor 2,1-3). Budući da su Korinćani ustrajali u svojoj hvalidbi na »tjelesan način« (2 Kor 11,18), pridružuje im se i Apostol, ali na paradoksan način, on se želi hvaliti samo svojim slabostima (11,30; 12,5). Tu nije posrijedi obična dijalektika, već logična posljedica Pavlove mistike križa i duboke svijesti da je navještanje Krista rassetoga postalo njegovom sudbinom (1 Kor 9,16). On znade da se u poniženjima i protivštinama kojima je trajno izložen očituje paradokсна snaga križa koji je, baš kao znak prokletstva (Gal 3,13) i ludosti (1 Kor 1,17sl.), postao znakom spasenja za sve koji ga prihvate. Pavao ne misli za sebe da je više od običnog oruđa u Božjim rukama, da je obična »zemljana posuda da se ona izvanredna uspješnost pripisuje Bogu, a ne nama« (2 Kor 4,7). S druge strane, on je jako dobro znao da je ta uspješnost veća nego svih drugih apostola zajedno. To će u jednom trenutku i napisati, da bi odmah dodao kako je to, zapravo, uspješnost milosti Božje koja mu je dana (1 Kor 15,10).

Pavao se ne stidi svojih slabosti niti ih skriva, on ne očajava nad njima, jer ga iskustvo uči da Evanđelje baš po njima moćno djeluje. Korinćanima, koji od njega traže »dokaz da Krist govori u meni« (2 Kor 13,3), podsjeća da su i u Kristu slabost i sila nerazdvojivo vezani: »Istina, rasset bi zbog slabosti, ali živi snagom Božjom. I mi smo, istina, slabi u njemu, ali ćemo se snagom Božjom s njim pokazati živima među vama« (13,4). Tu se za riječ javlja čovjek koji se zbog Krista odrekao ne samo »ljudske mudrosti«, već i sebe sa svim ljudskim željama i planovima posve zaničkao. Sve što se događa u njegovu životu za Apostola ima samo jednu svrhu: »da iskusim njega i silu njegova uskrsnuća i udio u njegovim patnjama, prilagođujući se njegovoj smrti« (Fil 3,9sl.). On je toliko obuzet križem i tako uronjen u svoje apostolsko poslanje da ga ne mogu omesti nikakve zapreke svijeta u kojemu je bio strano tijelo, baš kao što je i križ bio stran oku i srcu i Židova i Grka. »Njegova patnja, njegovi protivnici, njegova osoba, sve je to ništa, a djelo, stvar i služba su sve«, kaže lijepo E. Seeberg.³² Ta duboka ukorijenjenost u misteriju rassetog i uskrslog Gospodina bila je izvor snage u kušnjama, njome se hranila Apostolova nada u pobjedu Radosne vijesti, sve do nepokolebivog uvjerenja: »Sve mogu u onom koji me jača« (Fil 4,13).

Svoje izlaganje o mudrosti i snazi križa kao odgovor na hvalisanje Korinćana posjedom Duha i ljudskom mudrošću, Pavao završava jetkom ironijom (1 Kor 4,8), da bi im onda istaknuo sebe kao primjer za nasljedovanje, ali u paradoksalnom smislu: da ga nasljeđuju baš u onom što oni preziru, u slabosti i trpljenju.³³ »Bog je, čini mi se, nas apostole učinio posljednjima, kao osuđenicima na smrt; postali smo prizorom svijetu, anđelima i ljudima. Mi smo ludi zbog Krista, a vi ste mudri u Kristu; mi slabi, a vi jaki; vi slavni, a mi bez časti« (1 Kor 4,9sl; usp. 4,11-13). Nakon tih otrježnjujućih riječi, slijedi nedvosmislen i odlučan poziv: »Zato me, zaklinjem vas, nasljedujte!« (1 Kor 4,16; usp. Fil 3,17). Taj poziv utemeljen je na činjenici da i Apostol nasljeđuje Krista (1 Kor 11,1). Tako »Pavao, apostol rassetog i uskrslog Krista, postaje za svoje zajednice sam navještajem križa, tako što ih u svojoj trpećoj egzistenciji susreće kao prvotni i živi komentar teologije križa«.³⁴

³² Citirano prema: E. BISER, str. 175.

³³ Usp. H. CONZELMANN, Der erste Brief an die Korinther, str. 106 sl.

³⁴ P. STUHLMACHER, Cit. dj. 198.

Kršćanski život u znaku križa

Ne samo Pavlova egzistencija, već i egzistencija njegovih zajednica stoji od početka u znaku trpljenja, što znači da je obilježena križem. Apostol nema potrebe da se zbog toga boji za svoje zajednice ili da ih kuša tješiti nekim ljudskim razlozima. Umjesto toga, on upozorava da je to sastavni dio vjere u Radosnu vijest i znak da se čovjek za nju opredijelio. Zato treba smatrati milošću da se može za nju trpjeti, imajući pred očima isto takvo trpljenje Apostola (Fil 1,27-30). To prihvaćanje trpljenja zbog Radosne vijesti rađa istom postojanošću kao i u Pavlovu životu, pa dapače i radošću, što je najbolji znak njezine efikasnosti, na što on podsjeća svoju zajednicu u Solunu: »I vi ste, primajući Riječ u velikoj nevolji s radošću koju daje Duh Sveti, postali naši i Gospodinovi nasljedovatelji, tako da ste postali uzor svim vjernicima u Makedoniji i Ahaji« (1 Sol 1,6sl.; usp. 2,14). Koliku je važnost Pavao pridavao vlastitom trpljenju u službi Evanđelja, dade se zaključiti iz okolnosti da sebe stavlja uz bok Gospodinu, kao uzor zajednici za nasljedovanje.

Apostol je svojom egzistencijom, koja je posvema u znaku križa (Gal 6,14), svojim vjernicima ne samo navjestitelj poruke o križu (1 Kor 1,18) već i živi primjer kako se čovjek podlaže križu i svoj život posve izručuje Kristu (Gal 2,19sl.), da bi onda i sam postao uzor drugima (1 Sol 1,7). U čemu je izvor tih patnja? Sigurno je da Pavao i u svom osobnom slučaju, i u slučaju svojih zajednica misli na sve nedostatke, mane i bolesti koje čovjeku ostaju i nakon prihvaćanja vjere, ali prije svega on misli na svijet kojim vladaju grijeh i smrt (Rim 5,12; usp. 5,21), svijet kojemu se kršćani ne smiju prilagođavati (Rim 12,2sl.). »Patnje kojima je zajednica izložena nastaju kako iz njezine egzemplarne kršćanske egzistencije svjedočenja tako i iz apokaliptičke sudbine svijeta s kojim je zajednica još uvijek povezana.«³⁵ U tom i takvom svijetu zajednica treba živjeti po Duhu (Gal 5,16) i u ljubavi ispuniti zakon Kristov (5,13sl.; 6,2). S tim patnjama, međutim, ide ruku pod ruku i nada utemeljena u Kristu, koji je umro za sve. Zato se kršćanin može čak i ponositi svojim slabostima, »svjestan da nevolja rađa strpljivost, strpljivost prokušanstvo, a prokušanstvo nadu« (usp. Rim 5,1-3).

Božja ljubav koja se očitovala u Kristovu križu kao otkupiteljska snaga nije, doduše, garancija da će kršćanin biti pošteđen križa, ali jest čvrsto jamstvo da ga ne mogu nikakve nevolje odvojiti od Krista (Rim 8,31-39). »Pomirenje, nasljedovanje u trpljenju i nada u buduće uskrsnuće od mrtvih u Pavla idu nerazdvojivo zajedno.«³⁶ Isto tako je i u odnosu Apostola i njegove zajednice. Njemu koji sve gleda logikom križa i patnje koje mu sama ta zajednica nanosi, Bog okreće u utjehu. A to je, onda, motiv njegova zahvaljivanja Bogu za tu zajednicu: »Neka je hvaljen Bog i Otac Gospodina našega Isusa Krista... koji nas tješi u svakoj našoj nevolji tako da mi možemo svakovrsnom utjehom, kojom nas same tješi Bog, tješiti one koji se nalaze ma u kakvoj nevolji. Zaista, kao što se patnje Kristove preobilno izljevaju na nas, tako preobilna biva i naša utjeha u Kristu« (2 Kor 1,3-5).

Umjesto zaključka

Očito je da poruka križa predstavlja središte Pavlove teologije, a da misterij križa čini temelj kršćanske egzistencije. Iako on o križu najviše govori u kontekstu obračuna s probuđenim »nomizmom« (Gal) i zanesenjaštvom utemeljenim na posebnim karizmama i ljudskoj mudrosti (1 i 2 Kor), Pavlova teologija križa nije situacijski uvjetovana, već od samog početka predstavlja

³⁵ Isto, str. 200.

³⁶ Isto, str. 200.

neotuđivo središte njegove ukupne teološke misli. On je križ, doduše, upoznao tek preko susreta s Uskrsnim, ali time križ nije izgubio svoje mjesto i značenje. Dapače, uz povijesni primat pred uskrsnućem koji mu logično pripada, u Pavla je dobio i teološki. Uskrsli Gospodin koji se Pavlu objavio (1 Kor 9,1) ostaje uvijek prepoznatljiv kao raspeti.

Što to znači za njegovu teologiju, najbolje se vidi na načinu kako on prihvaća i interpretira predaje Pracrkve koja je već prije njega Isusovu smrt tumačila soteriološki, uz pomoć starozavjetne kategorije zadovoljštine i žrtve za grijehe (usp. Rim 3,25sl.; 4,25; 5,8sl.; 7,4; 8,31; 1 Kor 8,11; 11,23sl.; 15,3-5; 2 Kor 5,18-21). Građeci na tom svoju teologiju opravdanja, on soteriologiju fundira kristološki, ili rečeno još jednostavnije: »Kristologija postaje njegovom stvarnom soteriologijom«. ³⁷ A budući da je ta kristologija u bitnom određena križem, i Pavlov je navještaj i njegova osobna egzistencija, kao i egzistencija njegove zajednice, u znaku križa. U Pavla nema navještaja spasenja bez navještaja Krista. Oni uvijek idu zajedno. »Njegov navještaj spasenja obilježen je navještajem rassetoga i uskrsloga Krista«. ³⁸

Ako se to zanemari, a Pavla se nastoji protumačiti na mistički ili sakramentalan način, ili ga jednostavno utopiti u neku površno shvaćenu povijest spasenja, onda je to uistinu ponovljeno »obezvjeđivanje« križa Kristova. E. Käsemann, ne želeći da bude krivo shvaćen, naglašava da nije problem u tome što bi netko nijekao poruku križa već u tome što se tu poruku u tako plitko shvaćenoj povijesti spasenja smješta među takozvane »činjenice spasenja«, među koje on ubraja Kristovu preegzistenciju, njegovu inkarnaciju, uzvišenje s desne Ocu i njegov ponovni dolazak. To djeluje, doduše, impozantno, jer time se »teologija križa smješta u široki međuodnos, ali se pritom ne zapaža da se ona nivelira, relativira i da se tako stvarno niječe njezina prvotna intencija«. ³⁹

Teologija spasenja kojoj križ nije stvarni temelj i teologija sakramenata koja zanemari teologiju opravdanja po vjeri, nužno vode prema stvaranju nekakva »sustava spasenja«, prema kojemu bi se »izmirenje između Boga i svijeta događalo samo od sebe«. ⁴⁰ A to nije ništa drugo već svodenje kršćanstva na razinu opće etičnosti.

Opasnosti protiv kojih se Pavao borio svojom teologijom križa i danas su nazočne, doduše u nešto drukčijem ruhu. U različitim karizmatičkim gibanjima vreba opasnost da teologija riječi kojoj je srce teologija križa bude zamijenjena teologijom slave i da poziv na nasljedovanje u nošenju križa bude zamijenjen općom religioznošću. Pretjerani racionalizam, pogotovo u glavama nekih teologa, nije daleko od pozicija korintske »mudrosti«. S druge strane, ne smije se zanemariti ni opasnost modernog »nomizma« u ruhu pretjerane pobožnosti koja ne ostavlja mjesta milosrđu, reducirajući tako vjeru na »skup dogmatskih uvjerenja i na pobožnost koja ostvaruje određene ideale ili se udubljuje u određene misterije« ⁴¹, a zaboravlja snagu otkupljenja koja je utjelovljena u križu. Sve to, valja priznati, predstavlja određenu zamku koja prijeteći da se kršćanstvo pretvori u kršćansku ideologiju u kojoj bi križ izgubio snagu spasenja. Zato ovaj rat nije samo velika kušnja, već i prilika da se ponovo otkrije smisao i snaga križa. U tome puno može pomoći Pavao svojom teologijom križa, koja je, mora se priznati, još uvijek premalo nazočna i u teologiji Crkve i u duhovnom životu njezinih vjernika.

³⁷ K. KERTELGE, Cit. dj. 132.

³⁸ Isto, str. 131.

³⁹ E. KÄSEMANN, Die Heilsbedeutung, str. 85sl.

⁴⁰ K. KERTELGE, Cit. dj. 132.

⁴¹ E. KÄSEMANN, Die Heilsbedeutung, str. 95.